

Анотация

Статья посвящена исследованию специфике раскрытия темы любви в поэзии Михайла Ореста. Рассмотрена проблема корреляции понятий “любви” и “коханья”, доминирования первого над вторым в лирике поэта. Исследованы особенности функционирования “вечных” образов (Тристана и Изольды, Петрарки и Лауры, героя шотландских сказок Фомы Лермонта) в выражении чувств лирического “я”, рефлексия истории Тристана и Изольды на тему изгнания в творчестве М. Ореста. Рассмотрена интерпретация образа Лауры как воплощения идеи Вечной Женственности, почерпнутой поэтом из учения В. Соловьева.

Ключевые слова: “вечный” образ, любов, “коханья”, мировоззрение, концепция, традиционный сюжет.

Summary

The article is devoted to the problem of love in Mykhailo Orest's poetry. It considers the problem of terms “love” and “kohannya” (romantic, erotic love) correlation and the domination of love (in general meaning) in the poet's creativity. The specific of the “eternal” images' functions (Tristan and Isolda, Petrarcka and Laura, the hero of Scottish tales poet and musician Tomas Lermont) in the expressing of lyrical subject's felling and the reflection of Tristan and Isolda's story are investigated. The interpretation of Luara's image as an idea of the Eternal Femininity hold from the V.Solovjov's philosophy is researched.

Keywords: “eternal” image, love, “kohannya”, world view, conception, traditional plot.

Стаття надійшла до редколегії 20.09.2012 р.

УДК 821.161.2.09

Онікієнко І. М.,
кандидат філологічних наук,
ДВНЗ КНУ
Криворізький педагогічний інститут

РЕАЛІЗАЦІЯ СВІТОВИХ МІФОЛОГІЧНИХ ТОПОСІВ В ІНТИМНІЙ ЛІРИЦІ ВАСИЛЯ СТУСА

Проблеми майстерності творення В. Стусом інтимної лірики торкалися малочисельні дослідники творчості поета, розуміючи, очевидно, велику міру відповідальності та складність такого завдання.

К. Москалець, відчитуючи у філософсько-містичному ключі Стусову збірку “Час творчості”, вважає одним з досягнень поета “уміння вводити трансцендентне до біжучої історії” [7, 229]. Так, дослідник бачить подібність Стуса до Данте “у глибоко особистісному переживанні присутності сакрального в профанній і буденній реальності” [7, 229]. Філософську парадигму Стусового шляху як “людини долі” він пропонує шукати через образ Енея “правдивої Вергілієвої поеми”.

К. Москалець вперше звертає увагу на той “міф, що його витворював сам поет, а не ті, хто робить це з поетом без його участі” [7, 219] й на ті сили, з якими поет зустрічається в собі і завдяки яким його спілкування з рідними перетворюється “на сакральний зв'язок і місце теофанії” [7, 229].

При цьому дослідник наголошує на складності порушеної ним проблеми: “В цій Стусовій збірці оживає стільки архаїчних топосів європейської літератури та культури, що докладно прокоментувати її можна, лише озброївшись довготривалим абонементом до академічної бібліотеки” [7, 228].

М. Коцюбинська теж наголошує на поетизації, міфологізації образу дружини в уяві В. Стуса і, посилаючись на його переклади, пов'язує цю поетизацію з міфом про Орфея та Еврідіку: “Є один з листів Василя, де він цитує уривки з “Орфея і Еврідіки” Рільке. Такою прозою співною перекладав ці надзвичайно гарні моменти, що мені здається, що він любив її не тільки як чоловік жінку, але і як Орфей Еврідіку” [5, 61].

І. Дзюба вважає, що якби талант Стуса розвивався за нормальних умов, то все одно “основні мотиви були б ті ж, і отой же трагізм його” [3, 265]. І. Дзюба виділяє два головні мотиви Стусової поезії: “весь обшир душевних страждань і оце переживання долі рідних, долі сина, дружини, матері ...Це, по-моєму, найстрашніше в його поезії. Я не знаю, чи в когось ще є таке. Це те... що людина в тюрмі не за себе мучиться, а за отих найближчих людей, які опинилися без неї, яких вона мимоволі нещасними зробила не з своєї вини” [3, 256].

На думку Л. Плюща, В. Стус в “Палімпсестах” створив український образ фавстівської Маргарити, безневинної жертвовної душі, що втілює вищу мудрість, є Софією. Ця жіноча душа болем своїм відбілює бруд реальності “до святости, до білоти – символу безсмертної людської душі” [9, 229].

Прагнучи до певного синтезу у з'ясуванні основ філософсько-естетичної системи В. Стуса, дослідники все ж фрагментарно й мимохідь торкалися аналізу інтимної лірики поета. Продуктивного методу її відчитання як концептуальної теми творчості митця ще не вироблено.

Пропонуючи у статті міфологічний метод відчитання Стусової інтимної лірики, спираємось також на дослідження С. Мишанича, який, розглядаючи міфологічні елементи віршів Стуса, пов'язує їх з українським фольклором і одночасно переконаний у європейськості обраного митцем шляху: “Древні національні традиції розширюють творчий діапазон поета і йдуть в руслі новаторських пошуків автора, який перебуває на шляху піднесення української поезії до висот європейської і ширше – світової літератури” [6, 75].

Ведучи мову про переосмислення в літературі міфологічних систем, дослідник наголошує на праві митця здійснювати нове смислове наповнення міфологеми: “Дійсно, в осмисленні міфів маємо неймовірно строкату диференціацію – від космополітичних дефініцій до пошуків у міфологічній системі джерел національної самобутності... У міжсистемних взаєминах фольклору й літератури все залежить від письменника, його таланту, національної свідомості” [6, 73].

У Стусовій філософсько-естетичній системі любов посідає одне з чільних місць. Вона одночасно і земна горизонталь, і духовна вертикаль, матерія і дух.

Д. Стус зазначає, що у своїй творчості В. Стус “прагнув з перемінним успіхом здолати вічну роздвоєність між духом та плоттю” [13, 33]. Відчитуючи вірші В. Стуса як відкрити книгу його біографії, дослідник задається питанням, “як же це викласти в самій канві біографічного тексту Василя Стуса?”. І пропонує за головний принцип організації та подачі матеріалу “максимальну співдію двох основних складових спрямованої у минуле машини часу – літератури та реальної історії – ідеї та життя – духу та матерії” [13, 33].

В контексті біографії ув'язненого В. Стуса саме тексти залишаються лініями його живого буття. Та ще листи – найцікавіше з документалістики митця.

Н. Зборовська у своїх психоаналітичних дослідженнях твердить, що “психобіографія і творчість В. Стуса яскраво відображали позицію філософського мазохіста, який ідентифікував свій шлях з мужньою дорогою болю як зі шляхом сина Божого і сина національного, натхненного потойбічною волею Бога-Отця” [4, 352].

Розглядаючи мазохізм як первинну психічну реальність, пов'язану з Танатосом, потягом до смерті і одночасно з потягом до життя за умови набування ерогенності, дослідниця спирається на характеристику психології філософа, зроблену Платоном на основі потягу до смерті як потягу в трансцендентне, що формується за межами сексуального інстинкту: “філософ прагне дійти до чистого пізнання, яке можливе лише за умови звільнення від впливу тіла, тому філософи справді прагнуть померти, тобто очиститися, визволитися від нерозважливого впливу тіла і пізнати чистоту, якою є трансцендентна істина” [4, 80].

На думку дослідниці, психотип українського філософа вивершив у “старосвітській” літературі Г. Сковорода, згодом – у поезії Т. Шевченко, в сучасній літературі – В. Стус.

Обираючи психоаналіз одним з методологічних ключів до творчості В. Стуса, ставимо завдання з'ясувати, як в інтимній ліриці поета відобразилась позиція філософського мазохіста як співвідношення енергії Танатосу й Еросу і репрезентувався через реалізацію коду батьківства мужній український психотип, а також, в якій мірі інтимна лірика поета втілює ключові сюжети його психобіографії.

Спробуємо також у процесі аналізу віршів В. Стуса з'ясувати роль кохання у перетворенні енергії розщеплення (Танатос) в енергію єднання (Ерос – Любов), а також роль коханої в практиці духовного перетворення поета з урахуванням реалізації світових міфологем в цьому духовному досвіді, що загалом допоможе в осмисленні універсальності світогляду митця.

Оскільки універсальність філософського світогляду В. Стуса зумовила синтетичність його художнього стилю, то наступне завдання полягає у можливому виявленні мовних маркерів любові, а також любовної символіки у віршах поета періоду ув'язнення.

Починаючи з середини 60-х – початку 70-х років, В. Стус в нестерпних умовах шукав шляхи реалізації своєї поетичної суті, що вже тоді була його абсолютною

істиною. Він мав громадянську мужність захищати права репресованих молодих українських поетів, став на позицію послідовного бунту аж до прийняття можливої суспільної ізоляції. На думку Н. Зборовської, тільки так національний суб'єкт міг тоді реально впливати на ситуацію в суспільстві [4, 352].

Паралельно цим подіям розвивалась лінія особистого життя поета. Кохання стає другою його абсолютною цінністю. В. Стус одружився з Валентиною Попелюх 1966 року. Це був, за словами свідків, "не святковий шлюб" [5, 60], бо молодий не міг вповні насолоджуватись своїм особистим щастям, знаючи, що його друзі в ув'язненні. За спостереженнями Н. Зборовської, у мужнього національного суб'єкта в умовах колоніальної національної несвідомості закономірно відсутній інфантильний принцип насолоди, який загрожує само спустошенням [4, 352]. У свій весільний день В. Стус просив пробачення в Надії Світличної за її ув'язненого брата Івана, наголошуючи, що сам він лише випадково лишається на волі. Доля видала тоді кредит на 6 років спільного подружнього життя і вже у 1972 році, за словами дружини, "забрали до кінця життя" [10, 35].

Вже перші вірші зі збірки "Час творчості" відбивають моторошне протистояння дня і ночі ув'язненого поета. Вдень він перебуває під владою Танатоса, його змагає відчуття порожнечі. Лише вночі кохання існує як "нічне сніння", як самонавіювання образу коханої, як спогад, як несамовите чоловіче бажання бути разом, як нетривка упевненість у можливому щасті:

*що тамдесь є син і там є ти,
моя голубко вижурена, люба,
ти за межею, за ріллею, там,
куди, аби я волю дав чуттям,
на ліктях зміг би доповзти...*

("Здається, кожен день до мене йдуть листи...") [11, 16].

Вся інтимна лірика В. Стуса періоду ув'язнення відповідає жанру видінь, про природу якого він писав у листі до дружини від 03.01.1974 року: "Ось коли мені не спиться, я часто наслухаю Вас – моїх найрідніших: маму, Тебе, Дмитра, Михасю. І в такі хвилини викликання далеких образів я помічаю щось таке, чого не можна було помітити зблизька, а тільки – з-за відстані, і то – безмежної" [12, 63]. В процесі аналізу віршів переконаємося, що сні й видіння як вираження підсвідомих бажань поета, відбивають ключові сюжети його психобіографії.

Фатальною перепоною до об'єднання з родиною постає у віршах-видіннях образ містичної межі, що відділяє від коханої як символу життя і щастя, ніби поділяє світ навпіл. Своє ув'язнене буття поет пов'язує з пекельним потойбіччям, де діють жорстокі, нелюдські умови.

З листів бачимо, яку лють і водночас безсилля пережив В. Стус, коли табірна влада, дозволивши взимку 1973 року побачення з дружиною, заборонила його вже по приїзді Валентини Попелюх у табір. З листа від 15.02.1973 р., написаного до дружини й сина зразу після цієї драматичної пригоди, бачимо, як жорстока реальність примушувала Стуса обирати позицію філософського мазохізму, що була

єдино можливою і єдино правильною в тих умовах: “Ти, Валю, не май на мене гніву – підводжу Тебе не я, а мої умови, у яких я набуваю страшного понадолімпійського спокою”. І далі: “Бо єдине, за що тут можна вхопитися, – це за скупе читання після роботи, аби погамувати гнів на дику сваволю недоуків логінових та мезер” [12, 16].

Н. Зборовська доходить висновку, що “український мужній мазохізм виявляє перевагу любові над сексуальністю” [4, 80], посилаючись на життя і творчість Г. Сковороди й Т. Шевченка, на їхню релігійність, яка віддзеркалювала “мазохістську психологію Христа, що передбачає принесення тілесності (несвідомого) у жертву божественному світові заради вищої свідомості” [4, 80].

У випадку Стуса його відмова від тілесності не була добровільною. Вірші “Часу творчості” випромінюють еротичні бажання-спогади й велику силу волі для їхнього подолання в умовах неволі, що для чоловіка, який знав щастя взаємного кохання, рівнозначно смерті:

*Тихо ми входили в досвіток шарий,
не спам'ятавшись од віщої ночі.
Куталась ти у лисичий свій комір,
кутався я у дитинячий стид.
Ніч приховала гріхи наші перші,
ти вибачала мене, вибачала,
ти прилучала мене, прилучала
до таємниці розкошів – смертей.
Краще померти, бо, мабуть, нічого
Більше не буде...*

(“Пахло весною і прілою глицею”) [11, 189].

Чимало віршів зі збірки “Час творчості” можна назвати справжніми зразками еротичної лірики: “Деся пише сонце фантастичні кола” [11, 66], “На незабудь – дружині” [11, 129], “Коли ти за шеломянем...” [11, 157]. Поет “на віддалі голодної жаги” перебуває в полоні “отих очей, отих монгольськи-зляканих, / сливових, довгуватих, як мигдаль”, в полоні “студентських молодечих днів”, “де вперше знагла / збагнув я те, чого не зрозуміть / мені й подосі” (“Коли ти за шеломянем, коли ти...”) [11, 157]. Однак в цих віршах кохання і біль органічно поєднані, чоловіча пристрасть і бажання поєднані з воланнями розіп'ятого, “із зашпорами серця” [11, 157]. Можливо, в Стусовій “естетиці страждання” саме ці вірші є головним емоційним центром.

Не можна стверджувати, що інтимна лірика В. Стуса позбавлена відчуттів насолоди. Про це свідчать запахи та кольори, що маркують її. Син асоціюється з кольором, що несе енергетику тепла – жовтогарячим. Метафора “ручки розкрилив жовтогарячі” [11, 54] переходить від дружини на сина, образ якого був для поета другим невичерпним джерелом тепла, життєдайності, точкою опори на зірваній орбіті. Дружина – білий колір, як святість і як біль: “а біля мене білим сободем / тремтить коханої рукав” [11, 158]. Обоє коханих об'єднує п'яний бузковий запах:

“Рясним букетом білого бузку, / зарошеним у радість, син наснився” [11, 126];
“А ти, як гілочка бузку, наснилася мені” [11, 127].

Лише керуючись здоровим глуздом, аби не збожеволіти, уникнути тяжкого неврозу, зрештою, повернутись до Неї бодай психічно здоровим, поет займає позицію філософа, увесь час впродовж подальших років ув'язнення намагаючись розірвати містичне коло потойбіччя й за посередництва трансцендентних сил наблизитися до Неї, до Бога, що означало для нього одне й теж. Так відбувалася міфологізація образу коханої, в якому поєднувалися риси реальної земної жінки з ідеалізованою фігурою, що виразило вищу духовну потребу чоловіка в милосерді, порятункові від душевного холоду й самотності, сприяло відновленню забутих релігійних почуттів. Ідучи за прикладом Данте, якого з коханою роз'єднала смерть і який уявляв її суцєю в райських Емпіреях, Стус на довгій розлуці мислить свою кохану янгольським провідником пекельними колами свого страсного путі, кульмінацією якого має стати подолання межі, перехід зі світу земного у світ небесний і подальше об'єднання з Нею у вічності.

Містична структурованість світу, коли митець мислить своє ув'язнення як моторошну мандрівку за “віщий обрій, / де ані радості, ані надії” [11, 17], також наближає його творчість до Дантової “Божественної комедії”.

Міфологеми Данте, пов'язаної з Чистилищем, Стус унікає. Його міфологізація високої подружньої долі відбувається в межах міфологеми Пекло – Рай, визначальними для якої є змагання інстинктів смерті та життя.

В інтимній ліриці В. Стуса розлука виявляється як енергія роз'єднання, як Танатос – потяг до смерті, супроводжуваний страхом невідворотної втрати, страхом за осиротілу любов і родину:

*Мов на антоновім огні,
не чув нічого я й не бачив,
в останньому зусиллі зміг
збагнути: все. Тебе я втрачу,
от тільки заверну за ріг.*

(“Мов лебедина, розкрилила...”) [11, 22].

Енергія роз'єднання змагає і буття коханої. Стусова інтимна лірика упізнається через головний символ любові, в який він вкладає своє захоплення трагічною красою, чистотою й вірністю коханої – це образ лебедині, що у відчаї втрати своєї пари “розкрилила тонкоголосі дві руки” [11, 22]. “Тонкоголосий” – теж суто стусівський мовний маркер, трагічна звукова аура голосінь, що виповнює в'язничний простір поета і розростається до вселенських меж.

Руки коханої, улюблений метонімічний образ поета, що є втіленням жіночої чуттєвості, ніжності й тепла, на довгій розлуці висамітніли. Невимовних страждань зазнає поет, розуміючи, що його відсутність зробила дружину беззахисною й вразливою. У видіннях рука дружини маркується епітетами “беззахисна, самотня і тонка” (“Чи витримаєш ти найтяжчий іспит...”) [11, 22].

Водночас саме ця тонка звукова аура голосінь на рівні чуття об'єднує поета з дружиною, що лишилася "із велетенською, як світ, бідю" [11, 22]. Об'єднує так, як спільні страждання, "прекрасна катастрофа", якої вони зазнали, уміння витримувати "бідю вселюдську", що вивищує їх як обраних для високої долі й справжнього життя. Свої міркування Стус втілював в поетичні афоризми, адресовані дружині й покликані розрадити її, переконати в правильності обраного шляху: "Ти страждала? Отже, ти жила" ("Вимріяна і жива донині...") [11, 23].

Вибір Стуса, під час якого він відмовляється від затишного родинного життя, жертвує всіма земними насолодами, збувається тілесності, зберігаючи неушкодженою свою поетичну суть і вивершуючи себе духовно, свідчить про те, що його життя виражало мужній національний психотип.

Листи В. Стуса до дружини є його трагічною кардіограмою втрати свого тіла: спочатку втрачав зуби, міняв їх на сталеві коронки (лист від 09.1973 року), [12, 45], відтак збувся однієї третини шлунку (лист від 10.08.1975 року), [12, 158], втратив 10 кг ваги, мав 62 кг (лист від 03.01.1976 року) [12, 208], але, попри все, найдужче хвилювався за той орган, що з його сюрреалістичного погляду відповідав за вірші: "Я боюся, чи не зачепив хірург чогось того, що писало вірші раніше, але, здається, не зачепив" (лист від 08.03.1976 року), [12, 220].

Український поет, як і Данте – вигнанець, вважав за неможливе принижуватись перед своїми політичними опонентами і психологічно почувався "не переможеним, а переможцем..." (лист від 28.07.1974 року), [12, 89]. В. Стус був вдячний дружині за розуміння, у листах постійно писав їй про свій вибір "за принципом гідності, за критерієм честі" [12, 132]: "Жити у становищі зацькованого зайченяти, якому загрожує кожне шолудиве собака, – то роль не для мене. Як не для мене роль – писати опуси в душі Зені. Зневажати себе, втративши почуття власної гідності, я не годе" (лист від 26.02.1975 року) [12, 129].

Стус мислив, що його кохання не сумісне з хворостями. Не хотів писати дружині, які вживає ліки, "бо мої почуття до Тебе не терплять такого сусідкування – бубки, хворості і подібна проза" (Лист до дружини від 22.11.1978 року) [12, 329]. Мистецтво ж – не сумісне з тілом. Воно – вічність. Перебуваючи під впливом Рільке, "Сонети до Орфея" якого перекладав з 1973 року, Стус втілював у своїх в'язничних віршах чимало орфічних ідей. Він, як і його геніальний вчитель, розглядав мистецтво не лише як феномен індивідуального духовного перетворення, а й світового, що допомагає приборкувати жорстокість, агресію та абсурд – звірів людського буття, які в потойбічному світі підкорились лише музиці Орфея. Мистецтво було для Стуса всім, втілюючи, більшою за кохання: "Мабуть, на цьому світі тільки й радості – підставити свої руки під золотий потік натхнення – і пригубити води. Бо більшої втіхи немає" (Лист до дружини від 13.06.1976 року) [12, 226]. За можливість творчої реалізації, або інакше – за духовну свободу, він пожертвував своєю тілесною свободою, коханням, просив дружину про розуміння, вибачався за свій безпробинний гріх перед Нею.

Про драматичну розлуку з коханою, про неможливість об'єднання в земному житті, про мистецтво як орфізм, що допомагає досягнути буття й небуття, скеровує шлях поета у вічність йде мова у вірші “Усе життя моє прожите...”:

*Віки – попереду у тебе,
В століття свій скеровуй лет.
Єси поет, запраглий неба,
Во віки і віки – поет! [11, 58].*

В цьому вірші автор постає у своїй найсуттєвішій міфічній іпостасі – як поет, співець, що має надзвичайну владу над усім.

В. Стус чув, що його дорога прослалася у вічність. Кохана на цій дорозі – трагічна постать – Еввідіка. Стус дуже любив міні – поемку Рільке “Орфей, Еввідіка і Гермес”, знав її блискучі переклади О. Бургардта й М. Бажана. Сам же переклав її лише у 1984 році після трагічного не-побачення з дружиною, в ситуації жахливого психологічного тиску, коли всі надії на зустріч були зруйновані й лишалося тільки передчуття, що “доля моя довершується, як стріла...” (Лист до дружини від 04.11.1984 року) [12, 476]. Давньогрецький міф в інтерпретації Рільке навіював йому паралелі з власною долею і долею коханої. В листі намагається пояснити, як міфологізує їхню історію кохання: “І думаю собі, Вальочку: це все – про Тебе, про мою – Тебе, тобто ту – Тебе, якої, може, Ти добре й не знаєш, а хіба здогадуєшся...” [12, 470]. У перекладі хотів передати, як все в цьому світі стало Плачем за коханою: “поруч із Гермесом, як дитина, йшла – Вона: така кохана, що й ліра не здобулася б на подібну тугу – як у цієї Жінки – Жалібниці, бо через неї світ став однією Тугою (Плачем)...”. Стус зберіг цю міфологему, яка передавала драму стосунків між людьми у світі. Далі він інтерпретує по-своєму: “Уся в собі, як образ Все-Надії, не бачачи шляху, ні мандрівця, що поруч був, вона ішла в життя” [12, 470]. Хоча в тексті Рільке такі слова відсутні [8, 143], але Стусові імпонує сама міфологема перетворення Еввідіки на корінь, адже лише корінь дає дереву життя. Міфологічний топос про Орфея та Еввідіку дав можливість реалізації універсальної Стусової ідеї про шлях через смерть у безсмертя. Орфей та Еввідіка є образами, що синтезують різні начала у світі: життя і смерть, кохання і відчуження, мистецтво і трагічну дійсність. Про досвід смерті та свій перехід у той небесний світ, куди Вона не рушить, лиш її світло доведе до страхітливої й одночасно спасенної межі, написано у вірші “Ти ще зовеш мене, а я вже рушив...” [11, 146]. Складний і суперечливий шлях Орфея у потойбіччі, що збагатив його духовно і надав нових сил для виходу до життя, поет асоціював із власною духовною дорогою і ширше – з духовним шляхом людства.

Стусів образ жінки – Все-Надії набуває універсальних рис. Лише за її посередництва поетові відкривається смисл священної тріади, якою є Віра – Надія – Любов. Сакральний смисл збірки “Час творчості” у великій мірі полягає в досягненні цієї релігійної істини, що набуває ознак позачасовості. Саме тому фігура Беатріче була взята за орієнтир божественної жінки, досконалої і мудрої,

що в міфологічному топосі Данте допомагає поетові скласти іспит апостолам Петру, Іакову та Іоанну на предмет розуміння того, чим є Віра, Надія, Любов [2, 219].

Стусова віра стосується сакрального образу Того, “Кого нема, тоді він всюди є / і всюди таємниче пробуває / зневіреному вірити дає...” (“Немов жар-птиця предковічних вір...”) [11, 140].

Цікавлячись філософією франкфуртської школи, В. Стус пише дружині про близькість йому думки Горкгаймера, яка допомагає обстоювати себе: “Теология есть... надежда, что несправедливость... не может быть последним словом” (Лист від 05.07.1976 року) [12, 229]. Ця ж думка звучить у вірші “Є дві надії...”:

*Є дві надії. Перша: білий світ,
Що став на голову, таки нарешті
Постане світом, а не тьмою. Друга:
Небавом ти кінець наблизити свій
І твердю станеш [11, 119].*

Найскладніший сакральний феномен Любов В. Стус у вірші “Ці яблука тримала у руках...” [11, 26] пов'язує з архетипом Спасителя, з тією силою любові, якою Він горів до людей і спокутував за їхні гріхи. Лексема жага набуває сакральних рис. За силу свого почуття “до мучених” поет просить прощення у дружини, що на любов до Неї доля відвела лише “минулих кілька літ. / Здається, шість?” [11, 26].

За визначенням Н. Зборовської, “повноцінна духовна мужність виявляє себе лише у свідомій любові чоловіка до жінки, як і в свідомій любові до Вітчизни”. Спираючись на дослідження Отто Вайнінгера, дослідниця доходить висновку, що свідомо любов з точки зору психоаналізу сприяє цілісності, єдності, “адже лише свідомо любов передбачає потяг до нескінченної цінності, до абсолютного, до Бога, стаючи трансцендентною сутністю любові” [4, 361].

Образ-метонімія яблуко dorостає у Стусовій ліриці до міфологеми *Дерево життя* та символу любові, яким він є в народній міфології, бо “саме з цвітінням яблуні та дозріванням її плодів предки пов'язували своє родинне життя” [1, 611]. Недаремно і спогади про сина та проминуле щасливе родинне життя приходять опосередковано через образ яблуні: “Крислата яблуня в цвіту стоїть, / здається, розвилась посеред снігу...” [11, 54].

Подібно Данте, Стус бачить своїх коханих сина і дружину у Раю, під райським деревом та Божим прихистком (вірш “Ледь очі стулиш – дерево росте...”) [11, 120], бо ж соціального чи будь-якого іншого захисту в суспільстві годі було шукати.

В останній пісні своєї райської світобудови Данте визначив роль коханої в тому, що вона давала відвагу на його шляху від рабства до свободи, була його берегинєю. Подальше своє життя бачив як визволення з пут плоті задля вічного об'єднання з Нею.

Такі вірші як “Спить жона, золотими ножами...”, “Десь пише сонце фантастичні кола” свідчать, що В. Стус також розглядав смерть як надію

на визволення від болю, на своє духовне воскресіння в творчості й надію на вічне повернення до Неї.

Можна сказати, що, оскільки національна родина як основа державницького ідеалу всіляко руйнувалася імперією, то в ув'язненні В. Стус пересотворяв не лише себе, але й свою родину як цілісний духовний феномен і відобразив це пересотворення через введення міфологічних топосів до реальної історії кохання, що уявлялася йому поєднанням земної та божественної суті жіночо-чоловічих стосунків, через драматичну боротьбу енергії роз'єднання / з'єднання як змагання Танатоса з Еросом. Це підтверджує універсальність мислення поета, його розуміння антитетичної природи буття, що виявилось і в інших темах його творчості.

Література

1. Войтович В. Українська міфологія / В. Войтович. – К. : Либідь, 2002. – 664 с.
2. Данте А. Божественная комедия [вступ. ст. и примеч. А. Илюшина] / А. Данте. – М. : Просвещение, 1998. – 287 с.
3. Дзюба І. Нецензурний Стус / І. Дзюба // Нецензурний Стус : у 2 кн. / [упоряд. Б. Підгірного]. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2003. – Ч. 2. – С. 222–262.
4. Зборовська Н. Код української літератури : проект психоісторії новітньої української літератури : [монографія] / Н. Зборовська. – К. : Академвидав, 2006. – 504 с.
5. Коцюбинська М. Нецензурний Стус / М. Коцюбинська // Нецензурний Стус : у 2 кн. / [упоряд. Б. Підгірного]. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2003. – Ч. 2. – С. 52 – 80.
6. Мишанич С. Народнопоетична стихія в творчості Василя Стуса / С. Мишанич // Василь Стус в контексті європейської літератури : матеріали II Всеукраїнської наук. конф. – Вип. 6. – Донецьк : Вид-во Донецького національного університету, 2001. – С. 39–94.
7. Москалець К. Страсті по Вітчизні / К. Москалець // Людина на крижині : літературна критика та есеїстика. – К. : Критика, 1999. – С. 209–254.
8. Ніколенко О. Вивчення поезії ХХ ст. в школі: Гійом Аполлінер, Райнер Марія Рільке : посібник для вчителя / О. Ніколенко, Ю. Бардакова. – Харків : Веста, 2003. – 272 с.
9. Плющ Л. Вбивство поета / Л. Плющ // Василь Стус в житті, творчості, спогадах та оцінках сучасників / [упоряд. Осипа Зінкевича]. – Балтимор – Торонто : Вид-во "Смолоскип" ім. В. Симоненка, 1987. – 463 с.
10. Попелюх В. Нецензурний Стус / В. Попелюх // Нецензурний Стус : у 2 кн. / [упоряд. Б. Підгірного]. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2003. – Ч. 2. – С. 28–51.
11. Стус В. Твори : в 4 томах 6 книгах / [редкол. : Коцюбинська М. (голова) та ін.] / Василь Стус – Львів : Просвіта, 1995. – Т. 2. – 480 с.
12. Стус В. Листи до рідних // Василь Стус. Твори в 4 томах 6 книгах. – Львів : Просвіта, 1997. – Т. 6 (додатковий). – Кн. 1. – 494 с.
13. Стус Д. Василь Стус: Відкрита книга біографії / Д. Стус // Василь Стус в контексті європейської літератури : матеріали II Всеукраїнської наук. конф. – Вип. 6. – Донецьк : Вид-во Донецького національного університету, 2001. – С.19–35.

Анотація

Статтю присвячено розгляду інтимної лірики В.Стуса, осмисленню значення коханої жінки в практиці духовного перетворення поета, яке відбувалося через трансформацію світових міфологічних топосів у структурі оригінального Стусового міфомислення. Досліджено також значення снів, видінь та спогадів для виокремлення головних сюжетів психобіографії поета.

Ключові слова: філософський мазохізм, психотип мужності, орфізм, потойбіччя, енергія єднання / роз'єднання, Ерос, Танатос, свідома любов.

Анотація

Стаття посвячена рассмотрению интимной лирики В. Стуса, осмыслению значения любимой женщины в практике духовного пересотворения поэта, которое осуществлялось через трансформацию мировых мифологических топосов в структуре оригинального мифомышления В. Стуса. Исследовано также значение снов, видений и воспоминаний для выделения главных сюжетов психобиографии поэта.

Ключевые слова: философский мазохизм, психотип мужественности, орфизм, потусторонний мир, энергия соединения / разъединения, Эрос, Танатос, сознательная любовь.

Summary

The article focuses on the intimate poems by Vasyl Stus, the comprehension of the loved woman value in the spiritual transformation of the poetical practices, which were going on through the transformation of the world mythological topics in the structure of Stus' unusual interpretation of the myths. The influence of the dreams, visions and reminiscences on the determining the main periods of the psychological biography of the poet is studied as well.

Keywords: philosophical masochism, the psychological type of courage, orphism, the other world, the energy of connection / disconnection, Eros, Thanatos, conscious love.

Стаття надійшла до редколегії 15.08.2012 р.

УДК 821.161.2–1.02

Райбедюк Г. Б.,
кандидат філологічних наук,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет

ДУХОВНИЙ ОБРАЗ АДРЕСАТКИ В ЛЮБОВНІЙ ЛІРИЦІ ПОЕТІВ-ДИСИДЕНТІВ

Феномен літературного дисидентства, що репрезентований такими вже відомими сьогодні постатями, як В. Стус, І. Світличний, М. Руденко, І. Калинець, С. Сапеляк, Т. Мельничук, І. Сокульський, Ю. Литвин та ін., становить собою неординарне явище в історії національної культури. Це поети "індивідуальних духовних зусиль, зятятої надії, подвижництва і стоїцизму" [24, 11]. Доля призначила їм "обстоювати й берегти українську духовність, рятувати український духовний космос від руйнування та поглинання його хаосом імперської тоталітарної системи" [15, 59].

В українському літературознавстві наявна, з одного боку, канонізація постатей дисидентів як в'язнів сумління, а з іншого – реакція заперечення такого способу інтерпретації. Й досі триває творення міфу про них завперш у зв'язку із в'язничною біографією, громадянською позицією, суспільним протестом, трагічним стоїцизмом тощо. Ведучи мову про сучасний стан осмислення феномена В. Стуса, Дмитро Стус зауважує, що й сьогодні відчутне намагання "перетягнути поета на політичний бік, відтісняючи на маргінес його творчість і його духовну складову"